

ХОМИН В. С.,
аспірант
(Державна установа «Інститут
економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної
академії наук України»)

УДК 340.1:620.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.18>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті проведено дослідження оптимальних шляхів правового забезпечення енергетичної безпеки України в процесі енергетичної трансформації. Аналіз вітчизняного законодавства про енергетичну безпеку виявив кілька характерних рис його становлення та розвитку: а) динамічність появи та скасування законодавчих положень щодо енергетичної безпеки; б) відсутність спеціального законодавчого забезпечення енергетичної безпеки та заміна його ситуативними заходами на рівні підзаконних актів; в) низька ефективність виконання законодавчих вимог у сфері енергетичної безпеки. З метою якісного удосконалення правового регулювання енергетичної безпеки пропонується прийняти спеціальний Закон України «Про енергетичну безпеку», в якому закріпити основні засади формування та гарантування усіх складових енергетичної безпеки.

У результаті проведеного дослідження визначено, що за умов невваженого підходу до здійснення енергетичної трансформації вона може стати однією із загроз енергетичній безпеці. На основі аналізу вітчизняного та іноземного досвіду окреслено основні ризики того, що енергетична трансформація загрожуватиме енергетичній безпеці, а саме: а) технічно обумовлені перебої в енергопостачанні; б) фізична недостатність «зеленої» енергії для забезпечення усіх сучасних потреб суспільства та економіки; в) обмежена природоресурсна забезпеченість та неоднозначний екологічний вплив; г) зниження фінансової доступності електроенергії та палива для бізнесу та населення. Оскільки майбутній сталий розвиток України неможливий без поступової, але неухильної енергетичної трансформації, майбутній запропонований нами Закон України «Про енергетичну безпеку» має містити дієві правові запобіжники для нейтралізації виявлених вище ризиків. Ігнорування цих об'єктивних обставин під час нормотворчості може коштувати досить дорого. Для України, яка знаходиться нині в екстремально вразливому становищі, цілком реальним може стати варіант катастрофічного обвалу енергетичної безпеки та появи «енергетичних злиднів», тобто такого стану, за якого більшість населення немає доступу до екологічно чистої і економічно прийнятної енергії.

Ключові слова: енергетична безпека, енергетична трансформація, альтернативна енергетика, енергетичний перехід, відновлювана енергетика, сталий розвиток.

Khomyn V. S. Legal support of energy security of Ukraine in the process of energy transformation

The article researches optimal ways of legal provision of energy security of Ukraine in the process of energy transformation. The analysis of domestic legislation on energy security revealed several characteristic features of its formation

and development: a) the dynamic nature of the appearance and repeal of legislative provisions on energy security; b) lack of special legislative provision of energy security and its replacement by situational measures at the level of by-laws; c) low effectiveness of the implementation of legislative requirements in the field of energy security. In order to qualitatively improve the legal regulation of energy security, it is proposed to adopt a special Law of Ukraine "On Energy Security", in which the basic principles of the formation and guarantee of all components of energy security will be established.

As a result of the conducted research, it was determined that under the conditions of an unbalanced approach to the implementation of energy transformation, it can become one of the threats to energy security. Based on the analysis of domestic and foreign experience, the main risks that energy transformation will threaten energy security are outlined, namely: a) technically caused interruptions in energy supply; b) physical insufficiency of "green" energy to meet all modern needs of society and economy; c) limited natural resource security and ambiguous environmental impact; d) decrease in the financial availability of electricity and fuel for businesses and the population. Since the future sustainable development of Ukraine is impossible without a gradual but steady energy transformation, the future Law of Ukraine "On Energy Security" proposed by us should contain effective legal safeguards to neutralize the risks identified above. Ignoring these objective circumstances during rulemaking can be quite costly. For Ukraine, which is currently in an extremely vulnerable situation, the option of a catastrophic collapse of energy security and the appearance of "energy poverty", i.e. a state in which the majority of the population does not have access to ecologically clean and economically acceptable energy, may become quite real.

Key words: *energy security, energy transformation, alternative energy, energy transition, renewable energy, sustainable development.*

Постановка проблеми. В умовах сучасної України енергетична безпека є однією з найбільш складних та суспільно важливих проблем. Втрата значної кількості енергетичних потужностей, підвищення цін на електроенергію та паливо безпосередньо впливають на різке погіршення умов життя населення та функціонування бізнесу, зумовлюють зростання вартості товарів та послуг, посилюють соціально-економічну напругу. Однак, незважаючи на це, актуальність задекларованої Україною енергетичної трансформації не зменшується – навпаки, потреба у докорінній зміні енергетичної системи лише підтверджується. Проте енергетична трансформація здебільшого реалізується країнами, які знаходяться в інших, суттєво менш критичних умовах, ніж сучасна Україна. У зв'язку з цим для нашої держави вкрай важливо розробити власний унікальний підхід до поєднання цілей та завдань енергетичного переходу із потребами та викликами енергетичної безпеки в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Аналіз сучасного стану досліджень. Юридичні проблеми енергетичної трансформації та енергетичної безпеки розглядалися такими науковцями як В. І. Андрейцев, Я. С. Бенедик, С. Д. Білоцький, О. В. Гафурова, Х. А. Григор'єва, Г. Д. Джумагельдієва, М. М. Заверюха, К. М. Караханян, Р. С. Кірін, О. Б. Кишко-Єрлі, А. О. Кориневич, М. М. Кузьміна, О. І. Кулик, В. К. Малолітнева, Д. В. Молдаванов, В. В. Носік, С. А. Оболенська, А. В. Павлига, А. В. Пастух, Є. О. Платонова, Е. Ю. Рибнікова, Ю. М. Рудь, О. А. Трегуб, М. В. Чіпко, І. Є. Чумаченко, Т. Є. Харитонова, Є. В. Шульга та інші учені. Однак політичні, економічні, екологічні та соціальні умови сьогодення сформувавши абсолютно особливий симбіоз, вимагаючи відшукувати нові шляхи до правового забезпечення енергетичної безпеки за умов необхідної трансформації. Під таким кутом зору окреслена проблема недостатньо розглянута та малодосліджена у вітчизняній науковій доктрині.

У зв'язку з цим **метою даної статті** є визначення оптимальних шляхів правового забезпечення енергетичної безпеки України в процесі енергетичної трансформації.

Виклад основного матеріалу. Енергетична безпека є основою існування та успішного розвитку будь-якої сучасної країни. Не дивно, що вивченню цього явища в науці приділяється значна увага. Зокрема, вітчизняна доктрина рясніє великою кількістю запропонованих визначень енергетичної безпеки. Наприклад, О. В. Калініченко під енергетичною безпекою розуміє «спроможність держави забезпечити ефективне застосування власної паливно-енергетичної бази, здійснити оптимальну диверсифікацію джерел та шляхів постачання енергоносіїв в економіку країни для забезпечення життєдіяльності населення за умов надзвичайного та воєнного стану та при проявах хаотичного ціноутворення та адаптації національної економіки до нових реалій» [1]. Іншими ученими зазначається, що енергетична безпека є «спроможністю технічно-надійним, економічно-ефективним та екологічно-прийнятним способом задовільнити потреби суспільства в енергетичних ресурсах, забезпечувати стаке функціонування національної економіки в нормальних та кризових умовах, захищати суверенітет держави у формуванні та здійсненні політики захисту національних інтересів» [2]. Найбільш сучасними вважаються такі підходи до розуміння енергетичної безпеки, які враховують чотири її компоненти: політичну, економічну, екологічну та соціальну [3].

Активна наукова розробка проблем енергетичної безпеки цілком узгоджується із не менш активною нормотворчою роботою, однак їх продуктивність відрізняється. Узагалі проблематику енергетичної безпеки можна визнати традиційною для України. У період незалежності регулярно, на усіх етапах розвитку законодавства у численних нормативних актах фіксувалися загрози, констатувався низький рівень енергетичної безпеки та окреслювалися шляхи досягнення стану енергетичної стабільності. Основними проблемами традиційно виступали: монополізація джерел постачання енергоресурсів, висока залежність від імпортих енергоносіїв, недостатня кількість виробленої енергії для задоволення потреб економіки та населення країни. Цілком логічним є припущення, що існування та усвідомлення відповідних серйозних проблем мало би втілитися в розробці якісного ґрунтового законодавчого забезпечення, яким мали би врегульовуватися механізми досягнення та утримання енергетичної безпеки в Україні. Однак уважний аналіз вітчизняного законодавства про енергетичну безпеку спростовує висунуте припущення в результаті виявлення низки характерних особливостей такого законодавства:

1) *Динамічність появи та скасування законодавчих положень щодо енергетичної безпеки.* Починаючи з 90-х років ХХ ст. до сьогодні, вітчизняний законодавець постійно переймається питаннями енергетичної безпеки. Однак це втілюється переважно у документах програмного характеру. Наприклад, цілі енергетичної безпеки фігурують у таких актах як: Концепція діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 року № 48 [4]; Національна енергетична програма України до 2010 року, затверджена постановою Верховної Ради України від 15 травня 1996 року [5]; Енергетична стратегія України на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 1071 [6]; Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 року № 605-р [7]; Стратегія енергетичної безпеки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 року № 907-р [8], тощо.

Можна простежити, як поява вагомих кризових факторів впливала на активізацію нормотворчості у сфері енергетичної безпеки (зокрема, сплески такої активності відбувалися під час світової фінансової кризи 2008–2009 років, у період проведення АТО та ООС (2014–2022), під час пандемії коронавірусу (2020–2023), ведення масштабних воєнних дій на території України (з 2022 року) тощо). Разом з тим, механічне продукування правових норм не гарантує реальне підвищення енергетичної безпеки. Навпаки, у питаннях

досягнення певної складової національної безпеки (у т.ч. і енергетичної) підвищена динамічність законодавства здійснює здебільшого негативний вплив на відносини. Саме тому мінливе правове середовище не створює певні міцні нормативні підвалини, які би дозволяли стабільно та стратегічно розвивати енергетично-безпекові відносини в Україні.

2) *Відсутність спеціального законодавчого забезпечення енергетичної безпеки та заміна його ситуативними заходами на рівні підзаконних актів.* Незважаючи на часті загрози енергетичній безпеці, вирішення цих проблем переважно сконцентровано не стільки на законодавчому, скільки на підзаконному рівні (зокрема, цьому питанню присвячена ціла низка указів Президента України [9; 10], актів уряду [11] тощо). Окрему групу підзаконних актів формують рішення Ради національної безпеки та оборони (РНБО), які виносять питання енергетичної безпеки на рівень формування національної безпеки України [12–15], що є цілком виправданим. Проте характерною особливістю такого управлінського підходу є тимчасовість, ситуативність, залежність від політичних об'єктивних та суб'єктивних факторів. Не дивно, що побудова енергетичної безпеки на такому хиткому правовому фундаменті не дала позитивних результатів, а в своїй історичній перспективі посприяла появі складних кризових явищ сьогодення. Відсутність конкретних спеціальних законів, якими би встановлювалися засадничі положення досягнення та стабілізації енергетичної безпеки в Україні, не може компенсуватися існуванням загального енергетичного та безпекового законодавства. Останнє також демонструє неоднозначну зміну підходів. Наприклад, Законом України «Про основи національної безпеки України» в період 2003–2018 років серед основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України у економічній сфері було закріплено «забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного і активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення» [16]. Натомість чинний Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року [17] взагалі не містить згадок щодо енергетичної безпеки, чим підриває її і так досить бідне законодавче підґрунтя. Крім того, варто мати на увазі напрацювання щодо стратегії та трансформації енергетичного законодавства України в цілому [18].

3) *Низька ефективність виконання законодавчих вимог у сфері енергетичної безпеки.* Незважаючи на щорічну нормотворчу роботу в напрямі забезпечення енергетичної безпеки, внаслідок якої сформувався цілий масив законодавства про енергетичну безпеку, воно відзначається низькою ефективністю. Досить красномовним є визнання цього факту самим нормотворцем. Наприклад, у типовому рішенні РНБО «Про стан виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України з питань енергетичної безпеки» від 15.06.2007 року визнано недостатній рівень виконання таких рішень та констатовано погіршення ключових показників енергетичної безпеки через це [12]. Відповідальність за це РНБО переважно покладає на уряд. Через майже п'ятнадцять років ситуація з дієвістю законодавства про енергетичну безпеку суттєво не змінилася. Підтвердження цьому можна знайти у Стратегії енергетичної безпеки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 року, в якій вказано про погіршення важливих показників енергетичної безпеки незалежно від докладених зусиль. Основними причинами такої критичної неефективності законодавчих положень, ми вважаємо відсутність міцного законодавчого базису для формування енергетичної безпеки, а також обмеженість політичної волі до втілення задекларованих цілей. Врегулювання питань енергетичної безпеки на рівні програмних документів перетворює відповідні норми в декларації, позбавлені дієвих механізмів реалізації. До того ж такі програмні акти часто мають суттєве політичне забарвлення, і у зв'язку з цим мають досить мінливий характер (наприклад, розраховані на 17 років [6] та 18 років [7] попередні енергетичні стратегії проіснували лише по 4 роки).

Разом з тим, можна простежити також зміни ставлення до енергетичної безпеки залежно від дії того чи іншого програмного документу. Наприклад, Енергетична стратегія України до 2035 року [7] не акцентувала увагу на енергетичній безпеці, використовуючи

це поняття побічно. Натомість прийнята у 2021 році Стратегія енергетичної безпеки України суттєво змінює наголоси та виносить енергетичну безпеку не лише у назву, але й в основний пріоритет державної політики. Відповідно до цього документу «енергетична безпека – це захищеність національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом в нормальних умовах і в умовах особливого або надзвичайного стану» [8]. Стратегія містить розгорнутий перелік найбільш суттєвих загроз енергетичній безпеці України. Серед них, наприклад, виділяються: спротив введенню європейських правил прозорого функціонування енергетичних ринків, блокування постачання необхідних ресурсів та обладнання для потреб енергетики України, зростання зношеності основних фондів об'єктів енергетичної інфраструктури тощо. При цьому, на нашу думку, такий перелік загроз енергетичній безпеці не є закритим – більше того, деякі специфічні загрози не взяті до уваги, що знижує концептуальну та практичну цінність програмного документу.

Так, уважно вивчаючи зміст Стратегії, можна помітити, що в ній не фігурує поняття енергетичної трансформації у значенні повноцінного енергетичного переходу, докорінної зміни енергетичної системи на засадах сталого розвитку та неухильної декарбонізації. Ми вважаємо, що енергетична трансформація, незважаючи на її позитивний характер та безальтернативну необхідність, все ж може бути серйозним викликом енергетичній безпеці України. Більше того, вона має потенціал перетворитися у цілком справжню загрозу в разі непередуманої та невиваженої реалізації енергетичної трансформації в нашій державі.

Ключовою умовою такої концептуальної реалізації енергетичного переходу має бути плавність – поступова трансформація з мінімальним рівнем стресовості для держави, економіки та суспільства. Енергетична трансформація, яка відповідає цим характеристикам, набуває ознак позитивної еволюції, тоді як енергетична трансформація із протилежними рисами має яскраво виражений кризовий характер, здатний похитнути енергетичну безпеку країни. Насправді, така теза не є голослівною: її численні підтвердження зустрічаються у вітчизняному та іноземному досвіді. Перехід на нову екологічно та кліматично дружню модель виробництва та споживання енергії супроводжується зломом попередньої системи, появою нових, недостатньо вивчених відносин. Так, основними ризиками того, що енергетична трансформація набуде загрозливого характеру, негативно впливаючи на енергетичну безпеку, слід вказати наступні.

1) *Технічно обумовлені перебої в енергопостачанні.* Особливістю сучасної відновлюваної енергетики є неоднорідний темп генерування енергії. Найбільш характерно це для сонячної та вітрової енергетики, які залежать від природних явища та їх інтенсивності. Унаслідок цього в певні періоди створюється багато енергії (навіть якщо такий обсяг не може бути спожитий у цей час), а в деякі – навпаки, замало. В умовах переважно традиційної енергетики така нерівномірність згладжується за допомогою використання балансуєчих потужностей. Однак подальша масштабізація «зеленої» енергетики в умовах енергетичного переходу вимагає стратегічного вирішення цієї технічної проблеми. З цією метою значні зусилля та колосальні ресурси спрямовуються розвиненими країнами на створення та поширення акумулюючих потужностей, за допомогою яких можна було би дешево та надійно зберігати вироблену «зелену» енергію та використовувати її в потрібний момент. Необхідні правові терміни та деякі базові норми щодо цього вже знайшли своє місце і в сучасному енергетичному законодавстві України (зокрема, у Законі України «Про альтернативні джерела енергії»). Однак цей напрям забезпечення енергетичної безпеки під час енергетичної трансформації залишається надзвичайно важливим та пріоритетним у правовому розрізі.

Вагомість такого суто технічного нюансу яскраво підтверджується прикладами із іноземного досвіду. Так, у штаті Південна Австралія було проведено масштабну прискорену енергетичну трансформацію протягом відносно короткого періоду: з 2004 по 2018 рік було досягнуто самозабезпечення на 50% за рахунок альтернативних джерел [19].

Використовуючи невичерпний природний ресурс – енергію сильних постійних вітрів, даний штат замінив половину традиційних викопних енергоресурсів. Однак внаслідок технічних неполадок, які сталися протягом 2016–2017 років, внаслідок сильних штормів та неготовності системи вітроелектростанцій та мереж до таких навантажень, відбулося аварійне відключення електропостачання цілих міст. Аналізуючи обставини цієї проблеми, експерти знаходили багато можливих причин та їх сукупну дію, однак на одному все ж зійшлася більшість: стрімкий енергетичний перехід штату не був супроводжений надійними страховими механізмами. Це призвело до того, що збій у системі вітроенергетики порушив енергетичну безпеку цілого регіону. З метою недопущення подібних ситуацій у Південній Австралії було побудовано газову електростанцію, щоб забезпечити державну резервну потужність у разі надзвичайних ситуацій [20], а також організовано систему накопичення та зберігання електроенергії. Слід також відмітити особливості розвитку права альтернативної енергетики в умовах енергетичної трансформації України [21].

2) *Фізична недостатність «зеленої» енергії для забезпечення усіх сучасних потреб суспільства та економіки.* Дійсно, це є серйозною проблемою для здійснення енергетичної трансформації та збереження при цьому енергетичної безпеки. Оскільки енергетичний перехід ґрунтується, передусім, на декарбонізації, відмова від викопного вуглецевого палива в ідеалі має бути синхронізованою із темпами нарощування відновлюваної генерації. Однак це не завжди забезпечується на практиці. Добре проглядається ця проблема на прикладі ЄС, який зіткнувся з енергетичними проблемами протягом 2022–2023 років. Відмова від імпортичних вуглеводнів із політичних мотивів не змогла бути повноцінно компенсована внутрішнім виробництвом «зеленої» енергії. Цей розрив похитнув енергетичну безпеку багатьох країн – членів Союзу. Ураховуючи нововиниклі обставини, в ЄС було розроблено та прийнято стратегічний план «REPowerEU: план швидкого зменшення залежності від російського викопного палива та прискорення зеленого переходу» (REPowerEU) [22], метою якого було переформатувати енергозабезпечення, не втрачаючи при цьому екологічні надбання та утримуючи певний рівень енергетичної безпеки. Основними завданнями REPowerEU можна вказати такі: а) відмова від використання російських викопних джерел енергії; б) енергозаощадження (збільшення з 9% до 13% обов’язкового показника скорочення кінцевого енергоспоживання до 2030 року); в) збільшення обов’язкової цілі ЄС для відновлюваних джерел енергії з 40% до 45% у 2030 році; г) розширення використання водню в промисловості [23, с. 402–403].

Звичайно, усі вказані заходи не є миттєвими, а проблема нестачі «зеленої» енергії для задоволення потреб сучасного суспільства, що загострилася на тлі воєнних дій в Україні, вимагала швидких серйозних кроків. В ЄС це знайшло свій прояв у компромісному рішенні: тимчасово вважати атомну та газову енергетику екологічно прийнятними. Вагомість такого кроку важко переоцінити, адже напевно немає жодної більш дискусійної та неоднозначної галузі ніж атомна енергетика. Одні країни вбачають у ній енергетичне майбутнє планети, оскільки атомні електростанції здатні продукувати великі обсяги дешевої енергії, уникаючи прямих вуглецевих викидів порівняно із вугільними та іншими традиційними електростанціями. Інші держави декларують своє вкрай негативне ставлення до такого небезпечного виду енергетики через його потенційно аварійний характер та можливі катастрофічні екологічні наслідки. Деякі європейські країни, наприклад, Німеччина, більше ніж десять років тому ступили на шлях добровільної відмови від своїх атомних енергопотужностей. Однак у практиці ЄС існують прецеденти, коли держава-член була змушена відмовитися від експлуатації власних атомних потужностей. Так, однією з ключових вимог вступу Литви до ЄС стало припинення експлуатації Ігналінської АЕС, що породило негативні наслідки для забезпечення енергетичної безпеки не тільки цієї держави, а й загалом регіону. Ця АЕС виробляла майже 80% електроенергії, яку споживала Литва. Саме тому закриття цієї електростанції змінило статус країни з енергопрофіцитної на енергодефіцитну [24]. Пройшло двадцять років, і ставлення до атомних електростанцій знову змінюється. Дійсно, потреба в енергетичній безпеці вперто нагадує про себе,

і атомна енергетика вкотре міняє свою роль з небажаної – на екологічно прийнятну та рятівну. Для України питання атомної енергетики теж стоїть гостро, оскільки відносна дешевизна та значна питома вага атомної енергії є однією з визначальних національних особливостей української моделі енергетичної безпеки [25].

Менш одіозною виглядає газова енергетика, проте ставлення до неї також постійно коливається залежно від стану енергетичної безпеки та потреби в додатковому енергозабезпеченні. Останніми роками газове питання в ЄС на хвилі політичних дискусій було одним із найбільш обговорюваних. Низка європейських країн, які критично залежали від вугільної генерації, вбачали в природному газі шанс адаптивного переходу до кліматичної нейтральності. Натомість інші країни розцінювали таке рішення як крок назад на шляху декарбонізації енергетики. На тлі цих гострих дебатів європейський нормотворець відшукував оптимальні варіанти поєднати енергетичний перехід та енергетичну безпеку в розрізі вдалої регламентації використання природного газу. Так, у лютому 2021 року Європейська Комісія розпочала процес консультацій щодо реорганізації газового ринку ЄС, побудованого на принципах Газової директиви 2009/73/ЄС [26] та Регламенту про газ 715/2009 [27]. Нормотворчі пошуки втілилися в прийнятті Директиви (ЄС) 2024/1788 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року про загальні правила для внутрішніх ринків відновлюваного газу, природного газу та водню, яка вносить зміни до Директиви (ЄС) 2023/1791 та скасовує Директиву 2009/73/ЄС [28]. Цим документом модифіковано підхід до регулювання відносин із природним газом, який вже не виноситься в окремий об'єкт, його значення дещо розтушовується, і він подається лише як один із газів, що можуть бути джерелом енергії.

Приклад сучасного європейського пошуку таких шляхів енергетичної трансформації, які би могли нейтралізувати проблему фізичної нестачі «зеленої» енергії та вберегти енергетичну безпеку, вказує на досить складне концептуально-правове завдання, на яке немає готових відповідей – кожна країна має віднаходити його, опираючись на власні можливості. При цьому аналізовані приклади красномовно підтверджують тезу про те, що енергетична трансформація може перетворитися на загрозу для енергетичної безпеки, якщо не будуть організовані належні проміжні умови та оптимальний адаптивний період.

3) *Обмежена природоресурсна забезпеченість та неоднозначний екологічний вплив.* Незважаючи на те, що відновлювана енергетика чинить значно менший вплив на довкілля, ніж традиційна енергетика, однак слід усвідомлювати, що такий вплив все ж є. По-перше, енергетична трансформація вимагає виробництва спеціального обладнання, для якого використовуються різноманітні природні ресурси. Досить слушною є думка про те, що збільшення потужностей сонячної енергетики вп'ятеро, яке планується в ЄС за REPowerEU, вимагає додаткового виробництва колосальної кількості фотоелектричних панелей. Таке виробництво супроводжується посиленням видобуванням та використанням низки корисних копалин по всьому світу (кремній, германій, галій тощо) [29].

По-друге, не всі природні ресурси, які прямо використовуються для отримання «зеленої» енергії, є абсолютно вільними та за них не ведеться конкурентна боротьба. Наприклад, сонячна енергетика потребує земельних ресурсів, гідроенергетика – водних, біоенергетика – органічної сировини тощо. Ціна використання цих природних ресурсів у енергетичних цілях завжди існує, хоча її здебільшого важко однозначно встановити. У зв'язку з цим слід пам'ятати про те, що зростання «зеленої» генерації також має власні природоресурсні межі.

Наприклад, в Японії гостра нестача вільних земельних територій стала «скляним дахом» для розвитку сонячної енергетики, визначивши її можливий максимум. Нераціональне використання гірських річок у балканських країнах призвело не стільки до позитивного енергетичного ефекту, скільки до жахливих екологічних втрат серед водних біоресурсів. Успішний розвиток альтернативної енергетики дуже залежить від створення оптимальних правових умов для раціонального та збалансованого природокористування. У разі ігнорування цього зв'язку у фазі активізації енергетичної переходу може суттєво постраждати не лише енергетична безпека, але й екосистема.

По-третє, окремі види відновлюваної енергетики за умов масштабування та промислового розвитку самі несуть досить серйозну екологічну загрозу (наприклад, вибухонебезпечна воднева енергетика). З огляду на окреслені природоресурсні та екологічні аспекти енергетичної трансформації слід враховувати ці важливі обставини під час правового регулювання енергетичної безпеки.

4) *Зниження фінансової доступності електроенергії та палива для бізнесу та населення.* Енергетична безпека полягає не лише у фізичній наявності достатнього обсягу необхідної енергії. Енергетична безпека неможлива у разі фінансової недоступності цього ресурсу. Проблема «зеленої» енергетики на початкових етапах її розвитку полягає у високій неконкурентній вартості виробленого продукту порівняно із енергією, одержаною з традиційних джерел. Однак, зважаючи на вагомий екологічний ефект, держави здебільшого субсидують таку діяльність, штучно виводячи її на рентабельність і прибутковість, з метою стимулювання інвестицій у розробку такого суспільно важливого напрямку. Проте, навіть якщо держава формує «зелений» тариф та надає інші види підтримки, таку дорогу енергію оплачує в кінці кінців все-таки споживач – суспільство. Збереження балансу між масштабуванням «зеленої» енергетики та зростаючими видатками суспільства на неї – це те складне і незручне питання, що постійно знаходиться в центрі уваги багатьох дослідників. Зокрема, проводиться моніторинг реакції суспільства на цінове зростання. Цікаво, що проведене на початку 2017 року (після того, як сплеск цін і відключення винесли на порядок денний питання щодо доступності та надійності альтернативної енергетики) опитування жителів штату Південної Австралії показало, що 78% респондентів висловилися за подальше підвищення цільових показників відновлюваної енергії штату, і лише 11% виступили проти. У 2019 році подальші опитування показали, що 69% висловилися за 100% відновлювану мету до 2030 року, а лише 14% виступили проти [20].

Для нашої держави питання перманентного зростання цін на електроенергію та паливо є дуже болючим з огляду на падіння рівня життя і доходів населення, а також кризовий стан економіки. Додаткове підвищення нормативних вимог у рамках енергетичної трансформації може спричинити важкі економічні та соціальні наслідки. Як цілком слушно зазначає Р. С. Кірін, енергетичний перехід є однією з найбільших проблем, з якою стикаються малі та середні підприємства. Учений наголошує на тому, що в процесі енергетичної трансформації необхідно враховувати фінансово-економічну ситуацію багатьох підприємств при розробці нових «зелених» політичних заходів, що на них впливатимуть [30, с. 309].

Ігнорування цих об'єктивних обставин під час нормотворчості може коштувати досить дорого. Для України, яка знаходиться нині в екстремально вразливому становищі, цілком реальним може стати варіант катастрофічного обвалу енергетичної безпеки та появи «енергетичних злиднів», тобто такого стану, за якого більшість населення немає доступу до екологічно чистої і економічно прийнятної енергії. У зв'язку з цим нормотворець має бути особливо уважним до вирішення останньої визначеної нами проблеми енергетичного переходу в контексті збереження енергетичної безпеки.

Висновки. За підсумками виконаного дослідження можна дійти наступних висновків:

виявлено, на основі аналізу вітчизняного законодавства про енергетичну безпеку, сукупність характерних рис його становлення та розвитку: а) динамічність законодавства про енергетичну безпеку; б) відсутність спеціального законодавчого забезпечення енергетичної безпеки та заміна його ситуативними заходами на рівні підзаконних актів; в) низька ефективність виконання законодавчих вимог у сфері енергетичної безпеки. З метою якісного удосконалення правового регулювання енергетичної безпеки пропонується прийняти спеціальний Закон України «Про енергетичну безпеку», в якому закріпити основні засади формування та гарантування усіх складових енергетичної безпеки;

визначено, що у разі невваженого підходу до здійснення енергетичної трансформації вона може стати однією із загроз енергетичній безпеці. На основі аналізу вітчизняного

та іноземного досвіду окреслено основні ризики того, що енергетична трансформація загрожуватиме енергетичній безпеці, а саме: а) технічно обумовлені перебої в енергопостачанні; б) фізична недостатність «зеленої» енергії для забезпечення усіх сучасних потреб суспільства та економіки; в) обмежена природоресурсна забезпеченість та неоднозначний екологічний вплив; г) зниження фінансової доступності електроенергії та палива для бізнесу та населення. Оскільки майбутній сталий розвиток України неможливий без поступової, але неухильної енергетичної трансформації, майбутній запропонований нами Закон України «Про енергетичну безпеку» має містити дієві правові запобіжники для нейтралізації виявлених вище ризиків.

Список використаних джерел:

1. Калініченко О. В., Лесюк А. С. Енергетична безпека України. *Економіка, фінанси, право*. 2013. № 1. С. 3–6.
2. Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування: аналітична доповідь. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2020. 178 с.
3. Павлова О. М., Павлов К. В., Новосад О. В., Матійчук Л. П. Сутність енергетичної безпеки України в умовах трансформаційних змін. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2021. № 2. С. 84–91.
4. Про Концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України: постанова Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 року № 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.08.2024 року)
5. Про Національну енергетичну програму України до 2010 року: постанова Верховної Ради України від 15 травня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.08.2024 року)
6. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 1071. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 17. (втратило чинність)
7. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 167. (втратило чинність)
8. Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 907-р. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 155.
9. Питання енергетичної безпеки України: Указ Президента України від 14.03.2007 № 204/2007. *Урядовий кур'єр*. 2007. № 55.
10. Про Раду експертів з питань енергетичної безпеки: Указ Президента України від 29.05.2020 р. № 206/2020. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 30.
11. Про забезпечення енергетичної безпеки України та Європейського Союзу в осінньо-зимовий період 2014/15 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2014 р. № 1045-р. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 203.
12. Про стан виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України з питань енергетичної безпеки: рішення РНБО від 15.06.2007 року. *Урядовий кур'єр*. 2007. № 141 (скасовано)
13. Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки України: рішення РНБО України від 10.02.2009 року. *Урядовий кур'єр*. 2009. № 29 (скасовано)
14. Про невідкладні заходи з нейтралізації загроз енергетичній безпеці України та посилення захисту критичної інфраструктури: рішення РНБО України від 16 лютого 2017 року. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 32.
15. Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки: рішення РНБО України від 2 грудня 2019 року. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 233.
16. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351. (втратив чинність)

17. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 року. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.
18. Роман Кірін, Сергій Гришак. Енергетичне законодавство України: довоєнна стратегія, повоєнна трансформація. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022, № 4 (48). С. 353–362. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.56>
19. Харитоновна Т. Є. Правове регулювання альтернативної енергетики в Австралії: досвід для України. *До 60-річчя набуття чинності Закону «Про охорону природи Української РСР»: екологічне законодавство України через призму його історичного розвитку: матеріали Міжнар. дистанц. наук.-практ. конф. (Київ, 12 квітня 2021 року)*. Київ: Видавництво «Наукова столиця», 2021. С. 106–110.
20. McGreevy M., MacDougall C., Fisher M. Expediting a renewable energy transition in a privatised market via public policy: The case of south Australia 2004-18. *Energy Policy*. 2021. Vol. 148.
21. Кірін Р.С., Хомин В.С. Розвиток права альтернативної енергетики в умовах енергетичної трансформації України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2024. № 2. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2024-2-9630>
22. Communication from the European Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM (2022) 230 final REPowerEU Plan. 2022. (Communication REPowerEU).
23. Альтернативна енергетика: шляхи законодавчого стимулювання: колективна монографія / за заг. ред. д. ю. н., проф. Т. Є. Харитонової, д. ю. н., проф. Х. А. Григор'євої. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 520 с.
24. Яковюк І. В., Цвеліх М. П. Енергетична безпека Європейського Союзу в умовах російської агресії проти України. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 160. С. 170–191.
25. Харитоновна Т. Є., Григор'єва Х. А. Енергетичний складник українського Green Deal: аналіз правових передумов. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 149–154.
26. Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0073&qid=1723134135917> (дата звернення: 01.08.2024 року) (втратила чинність)
27. Regulation (EC) № 715/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on conditions for access to the natural gas transmission networks and repealing Regulation (EC) № 1775/2005. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R0715&qid=1723135303753> (дата звернення: 01.08.2024 року)
28. Directive (EU) 2024/1788 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on common rules for the internal markets for renewable gas, natural gas and hydrogen, amending Directive (EU) 2023/1791 and repealing Directive 2009/73/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1788> (дата звернення: 01.08.2024 року)
29. Vezioni R. Green growth for whom, how and why? The REPowerEU Plan and the inconsistencies of European Union energy policy. *Energy Research & Social Science*. 2023. Vol. 101.
30. Кірін Р. С. Право безпеки на постконфліктних територіях: сучасний стан, проблеми, сталий розвиток: монографія / НАН України. Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України». Київ, Дніпро: Журфонд., 2022. 408 с.

